

DOI: <https://doi.org/10.54937/2026.9788056112410.231-237>

GENERAČNÉ TICHU A EMOCIONÁLNA PARALÝZA V PRÓZE MONIKY KOMPANÍKOVEJ

GENERATIONAL SILENCE AND EMOTIONAL PARALYSIS IN MONIKA KOMPANÍKOVÁ'S PROSE

ERIKA FEDOROVÁ

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií*

ABSTRAKT

Príspevok Generačné ticho a emocionálna paralýza v próze Moniky Kompaníkovej sa zameriava na interpretáciu románu Na sútoku (2016), v ktorom autorka prostredníctvom subtilnej naratívnej štruktúry a psychologicky precíznej charakteristiky postáv tematizuje vnútorné napätia a komunikačné bloky v rodinných vzťahoch. Analýza vychádza z konceptu ticha ako literárneho a psychologického fenoménu, ktorý sa stáva prejavom emocionálnej uzavretosti a generačnej odcudzenosti. Cieľom príspevku je poukázať na poetiku ticha a detailu, prostredníctvom ktorej Kompaníková zachytáva procesy emocionálnej paralýzy, potlačenej bolesti a rozpadu medzigeneračnej komunikácie. Interpretácia zároveň odhaľuje, že román možno čítať ako intímnu výpoveď i ako reflexiu širších spoločenských tendencií, ktoré odhaľujú krehkosť, rozbitosť a zraniteľnosť súčasnej rodiny v kontexte premeny hodnôt a individualizácie spoločnosti.

Kľúčové slová: *ticho; generačná komunikácia; emocionálna uzavretosť; rodina; súčasná slovenská literatúra*

ABSTRACT

The article Generational Silence and Emotional Paralysis in Monika Kompaniková's prose focuses on the interpretation of the novel Na sútoku (2016), in which the author uses a subtle narrative structure and psychologically precise characterization to address internal tensions and communication barriers in family relationships. The analysis is based on the concept of silence as a literary and psychological phenomenon that becomes a manifestation of emotional closedness and generational alienation. The aim of the literary contribution is to highlight the poetics of silence and detail through which Kompaniková captures the processes of emotional paralysis, suppressed pain, and the breakdown of intergenerational communication. The interpretation also reveals that the novel can be read as an intimate statement as well as a reflection of broader social trends that reveal the fragility, fragmentation, and vulnerability of the contemporary family in the context of changing values and the individualization of society.

Keywords: *Silence; Intergenerational communication; Emotional closedness; Family; Contemporary Slovak literature*

ÚVOD

Príspevok s názvom *Generačné ticho a emocionálna paralýza v próze Moniky Kompaníkovej* prezentuje problematiku rodinných vzťahov na rozhraní psychológie a sociológie a nazerá na ňu predovšetkým

z perspektívy literárnej vedy. Zložitý fenomén narušených rodinných a generačných relácií budeme dokumentovať na próze *Na sútoku* (2016) od slovenskej ponovembrovej autorky Moniky Kompaníkovej. Rodinné vzťahy, zobrazené prostredníctvom generačného ticha a emočnej paralýzy, odhaľujú štruktúru dysfunkčnej rodiny v súčasnej próze. V spomínanom románe sa autorka zameriava na rodinu, ktorej členovia komunikujú primárne prostredníctvom ticha alebo intuitívnych gest namiesto slov. Kompozícia je fragmentarizovaná, knihu tvoria krátke epizódy, vytvárajúce obraz odcudzenej rodiny.

1 K POETIKE MONIKY KOMPANÍKOVEJ

Monika Kompaníková patrí k najvýraznejším predstaviteľkám súčasnej slovenskej prózy, pričom pre jej tvorbu je charakteristická introspektívnosť a precízne pozorovanie detailov, no tiež spätosť postavy a priestoru. Jej literárny jazyk sa vyznačuje citlivosťou a schopnosťou vyjadrenia zložitých emocionálnych stavov. Tie autorka zachytáva prostredníctvom zdanlivo nenápadných každodenných situácií. Kompaníková sa vo svojej tvorbe opakovane vracia k témam, ktoré súvisia s prostredím narušených vzťahových väzieb. Tematizuje detstvo a rodinu, v ktorej sa formuje identita človeka, ale zároveň dochádza k jej narušeniu spôsobenému neschopnosťou komunikácie či prenosom generačnej viny.

V románe *Na sútoku* autorka prináša introspektívny pohľad na rodinné vzťahy odohrávajúce sa v priestore nevyjadrených pocitov, nepochopenia a napätia. Ticho tu nepredstavuje prázdnotu, ale stáva sa stratégiou ako prežiť, zvládnuť emocionálne preťaženie a nezničiť úplne väzby medzi členmi rodiny.

Dôležitým prvkom produkčného vybavenia autorského subjektu je podľa S. Rakúsa schopnosť správne odhadnúť mieru zdržanlivosti a schopnosť nedopovedať, teda umenie náznaku [1]. Kompaníkovej odlišnosť spočíva v zobrazovaní tichých gest namiesto dramatických zvrátov. Práve tieto gestá však vypovedajú o emočnej paralýze človeka, o jeho túžbe po blízkosti a naplnení.

Cieľom nášho príspevku je ukázať, ako Kompaníková [2] prostredníctvom motívu ticha a fragmentárnej štruktúry vybudovala naratív, v ktorom rodina funguje na hraniciach medzi odcudzením a nádejou, medzi mlčaním a hľadaním blízkosti. Budeme sa venovať tomu, ako literárna forma odráža rodinnú dynamiku, v ktorej generácie mlčia, lebo nevedia komunikovať. Motív ticha ako prejav generačného napätia, ale zároveň ako symbolický priestor, v ktorom sa môže uskutočniť vnútorná premena človeka, v texte neplní iba estetickú alebo kompozičnú funkciu. Predstavuje významový kľúč k pochopeniu medziľudských vzťahov, emocionálnych bariér a neviditeľných konfliktov, ktoré sa odohrávajú vo vnútri rodiny. Z literárnovedného hľadiska môžeme ticho vnímať ako špecifický naratívny prostriedok – ako spôsob vyjadrenia toho, čo sa slovami nedá vyjadriť [1].

2 DVE POSTAVY, JEDEN PROBLÉM

Román *Na sútoku* predstavuje umeleckú reflexiu komplexných vzťahov medzi otcami a dcérami prostredníctvom dvoch paralelných naratívnych rovín. Autorka cez protagonistky Aničku a Hanu analyzuje problematiku medzigeneračného odcudzenia, deficitov komunikácie a existenciálneho hľadania vnútorného zmierenia.

Prvú dejovú líniu formuje príbeh detskej protagonistky Aničky, ktorá vyrastá v prostredí poznačenom otcovým alkoholizmom a emocionálnou neprítomnosťou. Dievčatko je nútené predčasne prevziať úlohu zodpovedného člena rodiny a čeliť absencii stabilnej rodičovskej autority. Snaha pochopiť otca, s ktorým nedokáže nadviazať otvorený kontakt, sa stáva centrálnym motívom tejto časti románu.

Druhá naratívna rovina zachytáva vnútorný svet dospeléj Hany, ktorá sa konfrontuje s umierajúcim otcom a retrospektívne prehodnocuje ich spoločnú minulosť. Hlavná hrdinka prostredníctvom introspekcie a spomienok odhaľuje, že ich dlhodobá neschopnosť komunikovať nebola iba dôsledkom generačných rozdielov či vzdoru, ale aj prejavom emocionálnej bariéry a obavy z vlastnej zraniteľnosti. V Haninom príbehu sa prelína snaha o zmierenie s akceptáciou nemožnosti spätne zmeniť minulosť.

Voda sa všeobecne považuje za ženský živel, ktorý má v sebe pasívnu energiu, emócie a intuíciu. Motív „sútoku“ funguje v diele ako silný symbolický prvok. Ide o miesto stretu dvoch existenciálnych tokov: detstvo/dospelosť, minulosť/prítomnosť, vina/odpustenie. Autorka prostredníctvom paralelnej výstavby ženských postáv poukazuje na univerzálnosť témy neporozumenia medzi rodičom a dieťaťom. Napriek rozdielnemu veku a životným okolnostiam obe protagonistky čelia rovnakej vnútornej dileme – potrebe pochopiť otca ako predpokladu k pochopeniu vlastnej identity.

Na sútoku tak možno chápať ako psychologicky vyhrotenú sondu do dynamiky rodinných vzťahov a do procesu prekonávania medzigeneračných traumatických vzorcov. Dielo reflektuje otázku, či je možné prelomiť dlhodobé mlčanie a dosiahnuť odpustenie, aj keď sa moment osobného zmierenia zdá byť nenávratne premeškaný.

3 RODINA AKO DYNAMICKÝ SYSTÉM

Z psychologického i sociologického hľadiska možno tento fenomén interpretovať v rámci dynamiky dysfunkčných rodinných systémov, kde zlyháva medzigeneračná komunikácia a ticho sa stáva akýmsi obranným mechanizmom. Mlčanie tu funguje ako stratégia prežitia. Postavy sa vyhýbajú priamemu konfliktu a prejavujú sa pasívne, čím sa chránia pred emocionálnymi zraneniami: „*Chýbajú mi slová a rozhovory, ktoré by pohromade udržali naše dva životy a priateľ, ktorý teraz spolu na tých pár minút denne počas návštev zdieľame, nám nijako v rozpomínaní nepomáha. Uchovala som si veľa jasných obrazov z minulosti, no takmer žiadne konkrétne slová. Pamätám si detaily tvári a otvárajúce sa ústa, prázdne bezodné diery – moje, jeho, ľudí, ktorí sa okolo nás obšmietali – no nespomínam si na obsah rozhovorov*“ [2, s. 37–38]. V takomto prostredí sa ticho stáva znakom emočnej paralýzy, teda neschopnosti autenticky vyjadriť vlastné pocity. V literárnej poetike mlčania sa predpokladá, že význam nevzniká iba prostredníctvom explicitne artikulovaného slova, ale aj cez strategické vynechania, ktoré otvárajú priestor pre aktívnu interpretáciu čitateľa. Tieto zámerné tiché miesta zvyrazňujú hranice jazykového výrazu a umožňujú prenikať k jemnejším psychologickým či existenciálnym dimenziám literárneho diela.

4 JAZYK A POETIKA/SYMBOLY

Kompaníkovej jazyk sa vyznačuje precízne kontrolovanou estetikou spôsobenou výraznou mierou úspornosti. Autorka vyvoláva u čitateľa komplexné emocionálne napätie prostredníctvom minimalistického jazyka, ktorým sprostredkúva psychologické stavy postáv s jemnosťou presahujúcou bežný opis. Kompaníkovej [2] poetika teda stojí na hranici medzi lyrickou výpoveďou (občas až nefunkčne ornamentálnou) a realistickým zobrazením. Jej jazyk neslúži len ako médium rozprávania, ale aj ako spôsob poznania a prežívania každodenných situácií: „*Nie som si celkom istá, či skutočne vidím svetlo, knôť a živý oheň, či vidím len odlesk prázdneho kahanca. Po chvíli si uvedomím, že pouličné lampy nesvietia. Preto je tma iná, taká hustá, až sa tlačí do okien*“ [2, s. 11].

Charakteristickým znakom Kompaníkovej [2] štýlu je práca s detailom. Zdanlivo bezvýznamné farby, zvuky či predmety majú v texte symbolickú funkciu – sú schopné nahradiť slová i celé výpovede. Autorka vytvára prostredie, v ktorom detaily dokážu nahradiť nevyjadrené (po)city: a stávajú sa nositeľmi psychologického významu. Aničkinu radosť, stres i obavy z vystúpenia na školskej besiedke vnímame zo spôsobu, akým s ňou divadelný kostým „komunikuje“: „*Urobila všetko pre to, aby ešte nemusela ísť spať a šaty si vyzliecť. A šaty pri každom pohybe zašuchotali, akoby sa jej chceli pripomenúť a podakovať*“ [2, s. 33]. Dôležitú úlohu kostýmu, ktorý v texte vystupuje ako významný prostriedok sprostredkujúci prechod medzi realitou a fantazijnou dimenziou si všíma aj [3]: „*Tieto šaty ozvlášťujú všednú každodennosť, zhmotňujú „typický“ dievčenský sen – sú preneseným rozprávkovým atribútom do nedokonalej reality, s ktorou ostro kontrastujú*“ [3].

V románe *Na sútoku* zohráva okrem poetickosti textu i dôrazu na detail významnú úlohu aj symbolika. Dôležitým a zjednocujúcim symbolom v príbehu je jeleň, ktorý sa objavuje v oboch dejových líniách – v živote dievčatka Aničky i dospelaj Hany – ako opakujúci sa motív, ktorý presahuje rámec konkrétneho deja. Je prítomný v hraničných momentoch ich života, kde predstavuje stelesnenie stability, nádeje a vnútorného pokoja. Autorka prostredníctvom tohto symbolu vytvára kontinuum medzi realitou a imagináciou, pričom jeho interpretácia osciluje medzi reálnou prítomnosťou a psychologickou projekciou hrdiniek.

Pre detskú protagonistku Aničku je jeleň spojený s domovom – s obrazom na stene tichého, emocionálne chladného domu: „*Vidí obraz nad posteľou. Zaostrí, oko ju trochu reže, žmurkne, zaostrí. Smutná krajina s jeleňom v popraskanom sadrovom ráme visí už roky v otcovej izbe na klinci oproti dverám*“ [2, s. 8]. Tento obraz sa pre dievčatko stáva jediným pevným bodom, stálym spoločníkom a mlčanlivým svedkom rodinných udalostí. V situácii, keď otec, poznačený alkoholizmom, stráca schopnosť byť oporou, jeleň na obraze nadobúda funkciu tichého pozorovateľa i duchovného ochrancu. Predstavuje pre Aničku istotu a nehybný protiklad k nestálosti rodinného života. Z jeho pohľadu vyžaruje transcenden-

cia, ktorá pre dieťa symbolizuje nádej na poriadok a rovnováhu v chaose každodennej reality. V druhej dejujovej rovine, sústredenej na Hanu ako dospelú ženu, sa motív jeleňa znovu objavuje v metaforickej podobe. Jeleň sa tu mení na symbol ochrancu pred krutosťou sveta, obzvlášť pred mužmi, ktorí Hanu ako osamelú matku zrejme doteraz vždy sklamali. Zjaví sa aj vo chvíli, keď sa Hana rozhoduje, či vstúpi do nového a neznámeho vzťahu: „*Keď otvorím oči, za oknom vidím hlavu jeleňa. Hľadá priamo na mňa, pokojne ako starý známy, ako dôverník, ktorý všetko vie a všetkému rozumie*“ [2, s. 105]. V širšej symbolickej štruktúre diela možno jeleňa chápať ako archetypálny obraz očistenia a obnovy. Spája oba ženské príbehy do jedného duchovného celku a vystupuje ako metaforický „sútok“ ich vnútorných ciest. Jeleň je tu nielen obrazom prírody a harmónie, ale aj znakom duchovnej prítomnosti, ktorá presahuje hranice času a individuálneho utrpenia. Autorka prostredníctvom tohto symbolu presúva dôraz z realistického zobrazovania na rovinu existenciálneho a spirituálneho prežívania. Jeleň sa stáva stredobodom významovej rovnováhy, v ktorej sa prelína mlčanie, bolesť a túžba po odpustení. V konečnom dôsledku tak motív jeleňa v románe *Na sútok* nie je len dekoratívnym prvkom, ale komplexným nositeľom významu. Vyjadruje potrebu človeka nájsť vnútornú harmóniu aj v situáciách, kde slová a skutky zlyhávajú.

5 PRIESTOR, DOM, IZBA, ÚKRYT

Kompaniková [2] psychologicky presne zachytáva paradox v úlohe ticha, ktoré odhaľuje vnútornú prázdnotu a rozpad vzťahov, no zároveň prináša potenciál zmeny v priestore rozbitých vzťahov. V tomto zmysle je jej poetika nielen esteticky, ale i existenciálne funkčná. Ticho medzi ľuďmi nahrádzajú zvuky neživých vecí, ktoré prehovárajú vlastným jazykom: „*Počúvala dom. Dom sa jej prihováral, tvrdé časti prašťali, mäkké sa nadúvali a šelestili. Je to však ešte stále ten dom, ktorý postavil jej tato vlastnými rukami a vlastnou hlavou, sivá nenápadná stavba, v ktorej je pre dvoch veľa miesta, no málo predmetov a len niekoľko predmetov, o ktorých by mohla povedať, že sú krásne, jej, že sa na ne rada pozerá a že by ich za nič nevymenila?*“ [2, s. 30]. Dom, izba či sútok riek sa stávajú metaforickými projekciami psychického priestoru. Kompaniková [2] nepredstavuje model rodiny ako stabilného priestoru istoty. Namiesto toho ju zobrazuje ako systém vzťahov, v ktorom sa jednotlivci pohybujú medzi blízkosťou a osamelosťou, medzi potrebou spolupatričnosti a túžbou po úniku: „*Hĺbka bezodná! A doma nikoho, len ja sama s chrptom pritísnutým na studenú stenu mojej detskej izby a za oknom ticho a tma po cudzom aute, ktoré už dávno odišlo. Ticho a tma a ja v tom tichu utopená, zaseknutá v niečom, čo nemôžem pochopiť, vidieť, zmerať, lebo to nemá ani hmotnosť, ani tvar, ani farbu a predsa je toho plná izba*“ [2, s. 43]. Anička je zaťažovaná problémami, ktoré by vzhľadom na svoj biologický vek ešte nemala riešiť a nie je ich ani schopná vyhodnotiť. Potreba lásky a ochrany zo strany rodiča ostáva nenaplnená, čím sa Anička stráca vo svete pocitov dospelých, ktorému ešte nerozumie.

„Psychoanalýza hovorí, že keď dieťa je vystavené výchovnému štýlu založenému na trestaní a odmietaní lásky a zavrhovaní, vyvinie sa u neho zvýšené nevedomené úsilie potlačovať svoje prejavy (vrátane predstáv a sklonov), ktoré tieto trestajúce reakcie okolia vyvolávajú. Dieťa svoje reakcie takto zovšeobecňuje a potláča svoju spontaneitu v širokom rozsahu“ [4, s. 39]. Úkryt pred ťažkosťami nachádza za dverami izby a detským chápaním „zamyká“ rodinné problémy, čím dochádza k potláčaniu negatívnych pocitov a k prokrastinácii: „*Anička opatrne cívne až na okraj schodov a ešte chvíľu nerozhodne stojí a pozerá na dvere. Nič zlé sa nemôže stať, vraví si v duchu. Tato sa vyspí a všetko bude v poriadku. Potom pôjdu spolu do školy. No teraz ho treba v izbe zamknúť*“ [2, s. 8].

6 TICHU AKO PSYCHOLOGICKÝ A SOCIÁLNY FENOMÉN

Ticho v Kompanikovej [2] poetike má estetickú aj sémantickú funkciu. Nie je prázdny priestor medzi replikami, ale je aktívnym miestom významu. Odhaľuje to, čo sa nedá vysloviť priamo: „*Keby bol doma niekto, kto by občas tiež niečo pohnojil tak ako on, jej pozornosť by sa viac rozptýlila. Takto vidí len jeho, pozerá naňho sústredene ako na cieľ pred výstrelom, ale žiaden výstrel nepadne. Anička len nemo civí a nemo chodí po dome, v ktorom sa to ťaživé ticho znásobuje ako v ozvučnici*“ [2, s. 16]. Ticho tu teda neznamená neprítomnosť, ale je priestorom, kde môže vzniknúť nová empatia. Rodina prechádza procesom redefinície, v ktorom sa emócie prejavujú nie prostredníctvom jazyka, ale cez ticho, gestá a vnútorné porozumenie: „*Anička sa naňho v skutočnosti nehnevala, ona mala oňho strach.*“

Pripadal jej chorý, keď ležal na posteli a nevládal sa pohnúť, krehký, keď sa opieral o veraje dveri a snažil sa udržať rovnováhu. Slabý, keď sa znovu opil – len deň-dva po tom, ako vyslovil sľub, že prestane. Sľub dverám, stenám, oknu, vranám, čo v záhrade za oknom bojovali s tvrdými škrupinami vlašských orechov“ [2, s. 16-17].

Výrazne sa generačné ticho v románe prejavuje vo vzťahu Hany a jej otca. Ich vzťah je vystavaný na kombinácii blízkosti a odcudzenia. Existuje medzi nimi citové napätie, ktoré sa však nedokáže pretaviť do slovnej komunikácie a ktoré si obaja nesú už desiatky rokov: „*Nedokážem si ho predstaviť inak ako tata, ktorý si po návrate zo stavby drhne prsty solvinou a potom mi veľkým nožom ostrí špičky ceruziek. Najlepšie ho poznám od chrbta. Tvárou k práčke, chrbtom ku mne. Tvárou k cirkulárke, chrbtom ku mne. Tvárou ku kuchynskému drezu, chrbtom ku mne. Sedadlo predom mnou v autobuse. Dva kroky predom mnou na ulici“ [2, s. 74].*

Hana síce túži po dialógu, po potvrdení, že jej vnútorný svet je otcom videný a pochopený, no jazyk, ktorým by mohla túžbu sprostredkovať, sa jej rozpadá. Slová sa menia na nečinnosť, reč sa vyprázdňuje, až napokon zostáva len ticho – ticho ako hranica aj ako forma prežívania.

Kompaníková [2] využíva tento vzťah ako model rodinnej komunikácie, v ktorom jazyk stráca svoju základnú funkciu – sprostredkovať porozumenie. Dochádza k stavu, keď komunikácia nie je zárukou spojenia, ale skôr je dôkazom zlyhania: „*Otec posledné týždne začal chodiť aj na nočné šichty a nechával Aničku doma samotnú s tým, že je už veľká, rozumná a on jej dôveruje. A peniaze navyše sa zídu. Prvý raz odchádzal s výčitkami, ustarostený a vrátil sa skôr, ako sľúbil. Anička spala tak, ako ju uložil, všetko bolo v poriadku a on si zvykol odchádzať večer častejšie a zostával dlhšie“ [2, s. 15].* Oslabenie komunikácie zároveň odkrýva aj narušené fungovanie rodinných sociálnych rolí, ktoré sa postupne vzdiaľujú od očakávaných noriem. Sociálna rola zároveň predstavuje určitý systém očakávaní – ako by sa mal niekto v určitej pozícii správať. V priebehu svojho vývinu sa jedinec učí, čo sa od neho v istej role očakáva. Prítom však tú istú rolu (napr. rolu otca) vykonáva každý jej predstaviteľ (t. j. každý otec) svojsky“ [5, s. 81]. Aničkin otec nie je schopný naplniť očakávanú rolu v štruktúre vzťahov: „*Občas prišiel opitý, poznala to podľa toho, že cestou na poschodie do svojej izby hrmotal, na posteľ sa zvalil v montérkach a ráno sa nezobudil“ [2, s. 15].*

Mlčanie otca a dcéry v tejto zložitej situácii sa stáva významotvorným princípom: nevyjadrené city, zamlčané výčitky či nevy povedané viny vytvárajú textovú aj psychologickú napätosť, ktorá čitateľa vtiahne do vnútorného sveta postáv. „*A to malé dievča, na ktoré si ani po ôsmich rokoch nevedel zvyknúť, sa len pozeralo a pozeralo a nič nevravelo a to mlčanie bolo horšie ako jedna nahlas vyslovená, slovami ohraničená výčitka, lebo bolo bezodné. Radšej sa jej vyhybal, vždy sa bolo na čo vyhovoriť. Veľa spal a veľa pracoval“ [2, s. 17].*

V druhej línii príbehu otcova choroba destabilizuje zaužívanú rodinnú dynamiku. Hana čelí ambivalentnému pocitu zodpovednosti a bezmocnosti, ktorý prehľbuje jej vnútornú izoláciu. Choroba tu nie je len telesnou limitáciou, ale symbolom rozpadu komunikácie a súdržnosti. Ticho medzi nimi tak prestáva byť prázdnotou a mení sa na psychologický priestor introspekcie. V ňom Hana konfrontuje samu seba s vlastnou neschopnosťou hovoriť, ale aj s možnosťou porozumieť bez slov. „*Rozpory medzi verbálnymi a neverbálnymi obsahy komunikácie jsou matoucí (dvojná vazba). Zatímco komunikace verbální nebo pojatá v jiných lexikálních jednotkách (slova, čísla, symboly s vymezeným významem) jsou zpravidla jednoznačné (digitální komunikace zpracovatelné počítačem) odehrávají se komunikace pocitů, nálad a lidských vztahů často v oblasti, v níž se dopátráme významu jen vcítěním a s pomocí intuice (analogová komunikace)“ [6, s. 73].*

Z hľadiska sociálneho môžeme vzťah Hany a otca chápať ako obraz širšieho spoločenského fenoménu, generačnej priepasti v komunikácii, ktorá je dôsledkom kultúrnych zmien, oslabovania rodových rolí a transformácie tradičných hodnôt. Otec reprezentuje generáciu, ktorá bola vychovávaná v režime zdržanlivosti, disciplíny a nevyjadrovania emócií. Hanu charakterizuje potreba autenticity a citového potvrdenia. Ich mlčanie preto nesie v sebe nielen osobnú, ale aj symbolickú hodnotu. Zrkadlí stret dvoch svetov, dvoch jazykov, ktoré sa už nevedia navzájom preložiť.

Ticho po otcovej chorobe a postupnej absencii slova možno chápať ako miesto prechodu, v ktorom sa odohráva vnútorná transformácia Hany. Mlčanie, ktoré spočiatku znamenalo nemožnosť hovoriť, sa postupne premieňa na možnosť porozumieť. Nie prostredníctvom slov, ale prijatím, súcitom a tichou

prítomnosťou: „*No starý otec mal ruky zakvačené do paplóna, spod brady mu trčalo osem zahnutých paličiek a Jakub nevedel, ako chytiť ruku, ktorá sa sama neponúka. Chcel by, no starý otec mu nepomohol. Pomôžte vy mne, hovorilo skrútené telo, urobte so mnou niečo, ja sám som bezmocný, bezmocný a ponížený*“ [2, s. 22].

V Kompaníkovej [2] románe sa rodina síce rozpadá v tradičnom slova zmysle, no práve ticho sa stáva jej novým väzobným prvkom: umožňuje členom prežiť, adaptovať sa a hľadať novú formu citovosti mimo zaužívaných jazykových a spoločenských rámcov. „Mnohé sociálne roly možno vykonávať rozličnými spôsobmi. Aktéri (vykonávatelia) rolí teda môžu byť ich spolutvorcami, ale môžu ich aj odmietat', meň, či pretvárat“ [7, s. 41].

ZÁVER

Na záver možno konštatovať, že Monika Kompaníková [2] prostredníctvom románu *Na sútoku* zachytáva krízu súčasnej rodiny nielen ako sociálnu, ale i vzťahovo-komunikačnú skutočnosť. Jej dielo ukazuje, že v rodine sa generačné napätia a emocionálne priepasti prejavujú práve cez nedostatok slov, cez mlčanie a narušenú alebo absentujúcu komunikáciu. Platí to však nielen o rodine, ale o celej spoločnosti: „*Každá cesta ranným vlakom je plná nástrah a nebezpečenstiev, cítiť, ako sa ľudia chýlia do seba, vnárajú do svojich mobilov, ako sa obávajú kontaktu, otázky, mimovoľného dotyku cudzej nohy*“ [2, s. 51]. V Kompaníkovej [2] textoch je mlčanie fenoménom predstavujúcim spôsob prežitia v komunikačnej a citovej uzavretosti, a zároveň je predpokladom pre vnútornú premenu postáv. Ticho umožňuje introspektívne spracovanie bolestivých skúseností a vytvára priestor pre redefiníciu vzťahov v rodinnom systéme. Z literárneho hľadiska je jazyk ticha výrazom využitia ontologických medzier a poetickej úspornosti. Z psychologického pohľadu odráža mechanizmy emocionálneho prežívania a zo sociologického hľadiska vytvára obraz rodiny ako miesta neustálej konfrontácie vzťahov i túžbe po súdržnosti a pocite ľudskej blízkosti: „*Priala by som si niekoho stretnúť, aspoň zviera, ktoré mi ukáže cestu a smer. No pole je pusté, v bezvetrí sa nezavlní ani jedno steblo. Myslela som si, že pocit šťastia sa naplno rozvinie vtedy, keď naokolo nebudú žiadne prekážky, len otvorený priestor, no nestalo sa tak. Sloboda v osamelosti šťastím človeka nenaplní*“ [2, s. 142]. Rodina je nielen témou, ale aj metaforou súčasnosti. Jednotlivec neustále osciluje medzi odcudzením a porozumením.

Kompaníkovej próza podáva introspektívny obraz dysfunkčnej rodiny. Narušená komunikácia, emočná paralýza a generačné napätie sa však stávajú potenciálom zmeny. Ticho preberá funkciu nositeľa psychologického, sociologického i estetického významu a ukazuje cestu možného obnovenia medziľudských vzťahov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] RAKÚS, S. *Poetika prozaického textu: látka, téma, problém, tvar*. Bratislava: Slovenský spisovateľ – Modrý Peter, 1995. 118 s.
- [2] KOMPANÍKOVÁ, M. *Na sútoku*. Bratislava: Artforum, 2016.
- [3] BYSTRZAK, M. „Slabšie“ pohlavie. Ženy v prózach J. Juráňovej (Cudzí príbehy) a M. Kompaníkovej (Na sútoku)“. *DomovPlav – Platforma pre literatúru a výskum* [online]. 2017. Dostupné na: <https://plav.sk/node/51>
- [4] ZELINA, M. *Teórie výchovy, alebo Hľadanie dobra*. Bratislava: Iris, 2001. 312 s.
- [5] KOŠČ, M. *Základy psychológie*. Bratislava: Iris, 2000. 256 s.
- [6] SCHMIDBAUER, W. *Psychologie: lexikon základných pojmov*. Praha: Portál, 2001. 389 s.
- [7] SOPÓCI, J. *Základy sociológie*. Bratislava: Iris, 1999. 224 s.

ĎALŠIE ZDROJE

- GAVURA, J., ed.: K vybraným aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 I. Prešovská univerzita v Prešove, 2020. ISBN 978-80-555-2580-8.
- KARPINSKÝ, P., ed.: päť x päť – Antológia súčasnej slovenskej prózy. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2011. ISBN 978-80-8119-040-7.
- KLAPÁKOVÁ, M., SOUČKOVÁ, M., eds.: Axiologické prieniky do slovenskej literárnej vedy (2000 – 2014). Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. ISBN 978-80-555-1528-1.
- KOČIŠOVÁ, D.: Modelovanie mužských a ženských postáv v prózach Moniky Kompaníkovej. In: M. SOUČKOVÁ, ed.: K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 V. Prešov: FF PU v Prešove, 2012. s. 386-400.
- KUBÁTOVÁ, H.: Sociologie životního způsobu. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0..
- LEŠOVÁ, Daniela: Ako priestor rozpráva príbeh o anestetike alebo Čo majú spoločné Gregory Crewdson a Monika Kompaníková. In: Intermediální poetika příběhu. Eds.: A. Jedličková, S. Fedrová. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR & Akropolis, 2011, s. 31 – 51.
- MATOUŠEK, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. přeprac. rozš. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MENDELOVÁ, E.: Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná deľba práce. In: Sociální pedagogika, roč. 2, 2014, č. 1., ISSN 1805-8825, s. 11-19. <https://doi.org/10.7441/soced.2014.02.01.01>
- MOŽNÝ, I.: Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN: 80-86429-8-X, s. 14.
- ŘEZÁČ, J.: Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- SOPÓCI, J.: Základy sociologie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1995. ISBN:80-08000-42-2.
- SOUČKOVÁ, M.: K poetike próz Moniky Kompaníkovej. In: P/r/ózy po roku 1989. Bratislava: Ars Poetica, 2009, s. 324 – 345.
- SOUČKOVÁ, M., ed.: K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 V.: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-555-0587-9.
- SOUČKOVÁ, M.: K poetike próz Kompaníkovej, Juráňovej, Hrubaničovej a Ruttkayovej. In: *Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry 2007*. Bratislava : Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry, 2008, s. 55 – 81.
- SOUČKOVÁ, M. – GAVURA, J. (eds.): Slovník diel slovenskej literatúry po roku 1989. Fintice : FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2024, 644 s.
- SOUČKOVÁ, M.: P[r]ózy po roku 1989. Bratislava : Ars Poetica, 2009, 418 s.
- TARANENKOVÁ, Ivana: Byť ženou je úžasné (Hrubaničová, Ruttkayová, Juráňová, Žuchová). In: *Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry 2007*. Bratislava : Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry, 2008, s. 83 – 92.
- TARANENKOVÁ, Ivana: Nefunguje to (Monika Kompaníková: Na sútoku, Bratislava : Artforum, 2016) In: Platforma pre literatúru a výskum (online), dostupné na: <http://plav.sk/node/33>.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- LQ – literárny kvocient #4_Rinaldova cesta / Na sútoku (O knihách Na sútoku Moniky Kompaníkovej a Rinaldova cesta Víťa Staviarskeho debatovali Peter Zajac, Ivana Taranenková a Radoslav Passia, moderovala Marta Součková). Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=Gge2ASIM4vs>